

С.І. Рибаків

М.І. КОЛОМИЙЧЕНКО – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ХІРУРГ, ВЧЕНИЙ, ПАТРІОТ, ГУМАНІСТ

За важелі розвитку науки, у тому числі хірургії, в усі часи правили минулі досягнення. Без знання основ неможливий рух уперед, а вони створювалися невтомною працею наших попередників і вчителів. У бурхливий час сьогоденних змін про це нерідко забувають. Тому святий обов'язок кожного – зберегти спадкоємність і передати прийдешньому поколінню імена та діяння минулого. Серед цих імен одне з почесних місць посідає видатний український хірург, науковець, педагог, організатор охорони здоров'я Михайло Ісидорович Коломийченко, чия творча діяльність прийшла на 20-70-ти роки минулого сторіччя.

У листопаді 2012 р. виповнилося 120 років із дня народження М.І. Коломийченка. Цими днями надто доречно з глибокою пошаною згадати людину, діяльність якої певною мірою визначила розвиток хірургії в Україні у ХХ сторіччі та сприяла прогресу охорони здоров'я в масштабах усієї країни.

М.І. Коломийченко народився 21 листопада 1892 р. у працюючій селянській родині, яка мешкала в невеликому повітовому містечку Шполі Черкаської губернії. Матір Михайла Ісидоровича народила вісімнадцятеро дітей, та лише десятьом судилося дожити до повноліття. Двоє з них пройшли великий шлях від батьківського поля до вершин вітчизняної медичної науки. Михайло Ісидорович став видатним хірургом, науковцем, педагогом, організатором охорони здоров'я, керівником низки лікувальних установ. Його молодший брат, академік Олексій Ісидорович Коломийченко, був видатним отоларингологом, Лауреатом Ленінської премії, фундатором Київського Інституту отоларингології, який нині носить його ім'я. Внесок кожного з братів у розвиток медицини важко переоцінити.

З раннього дитинства Михайло Ісидорович вирізнявся палким прагненням знань. У рідно-

му Шполі він закінчив двокласне училище, потім, 1913 року, – середню медичну школу в Києві, а 1915 року екстерном здав екзамен на атестат зрілості з курсу середнього учбового закладу та вступив до Медичного факультету Київського університету Св. Володимира. Юнак поєднував навчання з працею на посаді фельдшера у Залізничній, а згодом в Олександрівській

лікарні Києва. Він волів займатися хірургією, і вже тоді повною мірою виявив якості, що передвіщали неабиякі досягнення на цьому поприщі: хист, майстерність, завзяття, рішучість і відповідальність. Як доказ цього біографи Коломийченка наводять випадок, що відбувся 1913 року. До лікарні, де Михайло Ісидорович працював фельдшером, доставили молоду людину з ножовим пораненням шиї та профузною кровотечею. Без термінового хірургічного

втручання пацієнт неодмінно помер би. Коломийченко та його напарник Павло Губенко (майбутній відомий письменник Остап Вишня), не зволікаючи, виконали складну операцію, зашили поранену сонну артерію та врятували життя пацієнта.

1919 року Коломийченко закінчив університет. Етапи його трудового шляху у 20-30-ті роки: ординатор – асистент кафедри хірургії Медичного інституту – доцент – завідувач кафедрою хірургії Інституту вдосконалення лікарів, заступник директора Інституту з науково-педагогічної роботи. Звісно, цими ж роками він захистив кандидатську дисертацію й отримав звання доцента, а згодом, 1936 року, професора *Honoris causa*. Як науковець Михайло Ісидорович із перших кроків самостійної діяльності відзначався невтомною працюючістю, дослідницькою жагою, прагненням проникнути у суть досліджуваних патологічних процесів, достеменно вивчити їх прояви та знайти найефективніші методи подолання виявлених розладів. Паралельно він досяг великих успіхів в опануванні хірургічного

мистецтва. Навчання у видатних хірургів, – професорів М.І. Черняховського, І.О. Зав'ялова, О.П. Кримова, – нескінченні чергування з невідкладної хірургії, численні асистенції та самостійні операції сприяли його формуванню як досвідченого, відповідального й рішучого фахівця, проникливого діагноста та знавця хірургічної патології.

Вже тоді склалося коло наукових інтересів Михайла Ісидоровича. До нього входили питання планової та невідкладної хірургії органів черевної порожнини, травматології, хірургічної інфекції. Не обійшли його і проблеми однієї з найскладніших царин медицини – торакальної хірургії. 1933 року, вперше в Україні, Коломийченко успішно прооперував хворого з "панцирним серцем" – злиплим (адгезійним) перикардитом. Згодом він виконав ще понад 20 подібних втручань. 1936 року Михайло Ісидорович оперував пацієнта з проникаючим пораненням серця. Хворий одужав, а медична наука збагатилася на цікаву роботу "К вопросу о ранениях сердца". Глибоко аналізуючи кожний клінічний випадок, кожну проведену операцію, Коломийченко виклав набутий досвід у публікаціях, які стали суттєвим внеском у тактику планового та невідкладного хірургічного лікування серцевої патології.

Війна кардинально змінила науково-практичні пріоритети М.І. Коломийченка. Основним напрямом його діяльності стала воєнно-польова хірургія. На той час Коломийченку виповнилося 49 років, він мав право й можливість виїхати з Інститутом в евакуацію. Проте Михайло Ісидорович зробив свій вибір, вибір чоловіка, лікаря й патріота, і добровільно пішов на фронт. З перших днів війни він працював у різних військово-медичних закладах. У другій половині 1942 р. його було призначено Головним хірургом 62-ї, згодом 8-ї гвардійської, Армії, якою командував генерал В.І. Чуйков, майбутній Маршал Радянського Союзу. З цією Армією Михайло Ісидорович пройшов бойовий шлях від Сталінграда до Берліна.

Коло обов'язків Головного хірурга фактично не мало меж. Михайло Ісидорович встигав усе. Він вирішував численні проблеми організації хірургічної служби в умовах бойових дій: розміщення шпиталів, матеріально-технічне забезпечення, добір і комплектація кадрів, евакуація поранених із поля бою тощо. Водночас він багато й успішно оперував, аналізував і система-

тизував новий досвід, виступав перед колегами з надзвичайно корисними доповідями, пропозиціями, рекомендаціями. Надто прискіпливо Коломийченко контролював оперативність та якість медичної допомоги пораненим. Він завжди гостро відчував плин часу та вважав головною запорукою врятування життя пацієнта вчасне надання йому медичної допомоги. Як згадував сам Коломийченко, його добовий розпорядок визначався медичними зведеннями. Михайло Ісидорович особисто перевіряв дивізійні медпункти, у яких підозрював негаразди в роботі медичного механізму. Він не довіряв надто гладеньким звітам. Інтуїція, досвід, виключна сумлінність і відповідальність перед кожним пацієнтом підказували йому, що низькі показники смертності свідчать про погано налагоджену доставку тяжко поранених, вмираючих ще до прибуття до даного медпункту. Однією з блискуче вирішених Коломийченком задач стало максимальне скорочення термінів доставки поранених із поля бою до лікувальних закладів. Енергійно та переконливо, з об'єктивними фактами й цифрами, він довів командуванню ефективність ранньої обробки ран, домігся, щоб відповідальність за евакуацію поранених було покладено не лише на санітарні служби, але й безпосередньо на військове керівництво – на командирів частин. Результати були вражаючими. У багатотомному Керівництві "Опыт советской медицины в Великой отечественной войне" відзначається, що у ході бойових дій первинну хірургічну обробку ран протягом перших 6 годин отримували 21,9% поранених. В Армії В.І. Чуйкова це число сягало 85,4%. За сухими цифрами стоять тисячі й тисячі врятованих від смерті людей. Високу оцінку діяльності М.І. Коломийченка дав Начальник Головного військово-санітарного управління Червоної Армії, генерал-полковник Є.І. Смірнов: "Я должен еще и еще раз подчеркнуть грамотное в медицинском и организационно-тактическом отношении руководство службой со стороны начмедарма М.П. Бойко и армейского хирурга М.И. Коломийченко. Они и их подчиненные еще во время Сталинградской битвы показали образцы мужества, стойкости, отваги, оказывая под огнем помощь раненым бойцам легендарной 62-й Армии. Они пронесли эти традиции до Берлинской операции".

Після війни Михайло Ісидорович працював не менш інтенсивно та масштабно. Він повер-

нувся до Києва, до колишньої своєї посади, очолив кафедру в Інституті вдосконалення лікарів, багато оперував, читав лекції, займався організаційними справами, а невдовзі отримав призначення Головним хірургом Міністерства охорони здоров'я України. В умовах майже цілком зруйнованого війною народного господарства, і в тому числі медицини, ця робота вимагала величезної наснаги, колосальної віддачі розумової енергії та фізичних сил. Відбудувати матеріальну базу хірургічної служби, зібрати та підготувати кадри, розробити принципи організації хірургічної допомоги населенню – всі ці й сотні інших питань вирішувалися під керівництвом і за безпосередньою участю Головного хірурга, девізом якого залишалась афористично сформульована ним самим вимога: "Помните о факторе времени. Ранний диагноз, быстрая доставка больного и неотложная операция обеспечивают успех". Так, наприклад, творчо використовуючи фронтовий досвід, Михайло Ісидорович налагодив ранню доставку пацієнтів із гострими хірургічними захворюваннями органів черевної порожнини до стаціонару. Завдяки його організаційному таланту смертність від цих захворювань в Україні протягом 1947-1956 років знизилась утричі: від гострого апендициту – у 3,5 разу, проривної виразки шлунка й дванадцятипалої кишки – у 5 разів, кишкової непрохідності – майже вдвічі. На здобутку Головного хірурга також запобігання ускладненням захворювань органів черевної порожнини шляхом масової диспансеризації та планового профілактичного лікування, організація анестезіологічної служби, створення опікового центру в Києві й торакальних відділень в областях для лікування туберкульозу.

Проте перш за все Михайло Ісидорович залишався вченим і хірургом. Ще перед війною він почав вивчати проблеми хірургічного лікування захворювань стравоходу, 1944 року вперше в Україні виконав пластичну операцію хворому з рубцевим стенозом, сформувавши штучний стравохід із відрізка тонкої кишки. Далі були багаторічні експериментальні та клінічні дослідження, а згодом, на базі отриманого досвіду, – десятки хірургічних втручань із відмінними результатами. М.І. Коломийченко віртуозно опанував різні методики цих надзвичайно складних операцій і вдосконалив їх, запропонував модифіковані інструменти, розробив оригінальні тактико-технічні принципи лікування. Не менше

вражає його успішне використання методу пневмо-гідралічної дилатації в лікуванні кардіоспазму – захворювання, що не піддавалося застосовуванню до того хірургічним і консервативним методам. У капітальній монографії "Реконструктивная хирургия пищевода", виданої 1967 року, М.І. Коломийченко узагальнив свій багатий – мабуть, найбагатший в СРСР – досвід лікування хірургічних захворювань стравоходу. Видатний російський хірург П.О. Герцен писав свого часу: "Два органа являются недоступными вершинами для широкой хирургии: пищевод и сердце. Пора двигаться в поход за овладение этими разделами хирургии". Михайло Ісидорович Коломийченко піднявся до обох вершин і покорив їх.

З 1995 року і до останніх своїх днів Михайло Ісидорович очолював кафедру загальної хірургії Київського медичного інституту. Кафедру було розташовано на базі 1-го хірургічного відділення лікарні ім. Жовтневої революції, колишньої та нинішньої Олександровської лікарні. Під керівництвом М.І. Коломийченка клініка перетворилася на один із найбільших хірургічних центрів, у якому надавалася висококваліфікована планова та невідкладна допомога хворим із захворюваннями органів шлунково-кишкового тракту, судинними та ендокринними хворобами, травмами, опіками. Паралельно у закладі вели інтенсивні наукові дослідження, публікували численні статті, захищали дисертації. Михайло Ісидорович створив успішну команду кваліфікованих хірургів-однодумців, досвідчених дослідників, грамотних педагогів. До їх числа входили хірурги О.Р. Гапон, В.Ф. Артамонова, Л.А. Федун, асистенти Л.В. Кирпичова, Я.П. Варгати, І.В. Комісаренко (згодом член-кореспондент НАМН України, професор), доценти В.К. Баєв (згодом доктор медичних наук), А.Я. Басенко, Я.П. Бойкова.

Чималим завдячує у своєму становленні та розвитку М.І. Коломийченку й ендокринна хірургія в Україні. Його перу належить низка публікацій із питань хірургічного лікування різних форм зоба, деяких хвороб, асоційованих із діабетом. 1966 року Коломийченко виступив на XI З'їзді хірургів України з програмною доповіддю "Тиреотоксикоз і його хірургічне лікування", у якій виклав сучасні погляди на патогенез токсичного зоба, принципи діагностики та лікування, докладно проаналізував операцію О.В. Ніколаєва, яка на той час вважалася найефективнішою

за цієї патології, питання ускладнень, ведення хворого у поопераційний період, застосування глюкокортикоїдів. 1965 року за сприяння Коломийченка на базі клініки було організовано хірургічне відділення Київського НДІ ендокринології та обміну речовин, яке очолив його учень, кандидат медичних наук І.В. Комісаренко. Михайло Ісидорович підтримував молодих колег порадами й дієвою допомогою у скрутних ситуаціях. З роками відділення виросло у велику, самостійну, багатопрофільну клініку ендокринної хірургії.

Все, що відбувалось у Центральній клінічній лікарні, входило в коло уваги її Шефа. Його обходи й аналіз стану хворих, вражаючи точні діагнози, вичерпні рекомендації були школою майстерності для співробітників і численних колег, які відвідували клініку. Ця школа мала продовження у семінарах та особистих консультаціях по закінченні робочого дня: М.І. Коломийченко не поділяв свій час на робочий і вільний, бо все його життя було віддано святій боротьбі за людське життя та здоров'я. Не проходило дня, щоб він не завітав до хворих. За спогадами сучасника, коли Коломийченка турбував стан хворого, він тишком "збігав" і від святкового столу, ловив таксі та поспішав у клініку, аби зайвий раз оглянути пацієнта.

Людина високої культури та відчуття власної гідності, великої доброти і водночас вимогливості до себе та інших, тонкого такту і щирої поваги до кожної людини, Михайло Ісидорович був у дружніх стосунках із людьми найрізноманітніших професій. У кожного, кому доводилося спілкуватися з ним, залишався в пам'яті образ мудрого, уважного й доброзичливого співбесідника. Але до хворих він ставився з любов'ю – до всіх, без виключення. Не принципом, не ідеалом, а його єством було життєве кредо, викладене Михайлом Ісидоровичем у книзі "Живи, людино!: Розповіді про хірургію та хірургів": "Той, хто береться лікувати людей, має

бути правдивим, доброчесним, не сріблोलюбним, мова його має бути небагатослівною, погляд – прямим і відвертим". Хвора людина могла без перешкод звернутися до професора Коломийченка – і завжди отримувала безвідмовну допомогу. Допомогою була вже сама поява Михайла Ісидоровича у палаті. Усі співробітники лікарні знали: після обходу, після теплої усмішки, уважних розпитувань, спокійних і переконливих висновків Шефа стан пацієнтів кращає. В їх очах оживає надія.

Лише на сімдесят сьомому році життя сили невтомного працівника почали згасати. Він став менше оперувати, але, як і досі, очолював клініку, читав студентам змістовні й захопливі лекції, виступав із численними доповідями на хірургічних з'їздах і конференціях, керував науковими дослідженнями учнів – співробітників та аспірантів, писав статті. А також продовжував багаторічну діяльність як голова Республіканського товариства хірургів, заступник голови Всесоюзного товариства хірургів, голови Українсько-Австрійського товариства дружби, член низки громадських організацій і редколегій часописів. Знаходив він час і для написання власних праць. До широкого кола інтересів М.І. Коломийченка входили й питання історії медицини, медичної етики. Він залишив нам глибокі роздуми про творчість, хворобу і смерть Т.Г. Шевченка, про видатного хірурга професора В.О. Караваєва, відомого гуманіста лікаря Гуго Глязера тощо. Набуток М.І. Коломийченка налічує понад 130 опублікованих наукових праць, 5 монографій, низку винаходів, вдосконалених методів лікування та інструментів. Решта його задумів залишилися не здійсненими. 30 травня 1973 року його життя обірвалось.

Титанічну працю М.І. Коломийченка було вшановано двома орденами Леніна, двома орденами Червоного прапора, Вітчизняної війни I та II ступеня, Жовтневої революції, "Знак пошани", численними медалями, званням Заслуженого діяча науки України.

Дата надходження до редакції 15.09.2012 р.